AUI, secţiunea III e, Lingvistică, tomul LV, 2009

Rom. *DE FĂCUT* şi alb. *PËR TË BËRË* – din totalurile unei vechi confruntări (Variantă completă[1])

de
MARCU GABINSCHI

L'article s'intéresse aux phénomènes qui se rapportent à l'infinitif balkanique, y compris l'infinitif roumain. Après un bref exposé d'ordre historique, l'auteur offre une synthèse des traits essentiels des formations *DE FĂCUT*, respectivement *PËR TË BËRË*, dont la confrontation est devenu un véritable thème pour la philologie balkanique.

Prin cele de mai jos totalizăm datele despre unele fenomene din sfera infinitivului balcanic, inclusiv al celui românesc, temă căreia i-au consacrat lucrări mai mulţi lingvişti[2].

La rîndul nostru, am publicat o serie de lucrări despre aşa-zisul „supin" românesc, în special despre tipul *de făcut*, urmărind evoluţia lui într-un infinitiv nou (secundar) al limbii române. Iar tipului alb. *për të bërë* (care înseamnă de cele mai dese ori ceva ca „pentru făcut", „pentru a face", „(ca) să facă" şi asem.) i-am consacrat, printre altele, unul din cele trei capitole ale cărţii despre apariţia infinitivului nou în albaneză[3]. În aceste lucrări examinăm, pe lîngă trăsăturile esenţiale ale formaţiilor, şi multe detalii, inclusiv părerile lingviştilor pe această temă. Dar faptele celor două limbi fiind deja descrise aparte, a venit vremea ca, făcînd abstracţie de amănunte, să dăm o sinteză a trăsăturilor esenţiale ale celor două formaţii, privite în ansamblu. Deci, istoricul problemei îl reducem mai jos la un minimum necesar, doar ca să arătăm că ea există demult şi interesează specialiştii în ambele limbi, dar cere examinări din puncte noi de vedere.

Confruntarea celor două formaţii a devenit o temă în balcanistică, pe cît ştim, la sfîrşitul sec. XIX – începutul sec. XX, datorită primelor lucrări ale lui K. Sandfeld, publicate în limba daneză şi sintetizate în cartea „Filologia balcanică" (1926, în aceeaşi limbă), pe urmă completată şi editată în limba franceză (1930) ca „Lingvistica balcanică"[4], ce s-a făcut cunoscută pe larg cercetătorilor domeniului respectiv.

---

[1] Textul de mai jos este varianta completă a articolului prezentat în 2007 pentru o culegere din Chişinău, autorilor căreia însă mai tîrziu li s-a cerut să reducă textul la 6 pagini din cele 10 propuse iniţial. Prin prezenta variantă umplem acest gol.

[2] Vezi, de ex., din Moldova, Berejan, 1962; CLMLC 1956:332-337; CLMLCM, 1983:337-345.

[3] Vezi М. А. Габинский, 1967:161-246.

[4] Vezi Sandfeld, 1930.

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)

Această carte conţine un compartiment despre fenomenele specifice comune românei şi albanezei (p. 124-145) în care, printre altele, ca „foarte importantă" e relevată concordanţa dintre cele două limbi în multe trăsături de caracter sintactic". Ca ilustrare a acestei teze se constată că „participiul se întrebuinţează în română ca substantiv verbal şi, regizat fiind de prepoziţii, în special de *de*, îndeplineşte deseori funcţia infinitivului. De exempla, *făcut* (participiu – M. G.) şi „acţiunea de a face", *ce-i de făcut?, am multe de făcut*. Exact aşa este în albaneză" (p. 130-131), după care se citează exemple analoage cu „adjectivul *i lidhur* „legat", al cărui neutru se întrebuinţează ca substantiv verbal: *ishtë për të lidhur* „e (bun) de legat)", *kam për të lidhur* „am de legat"; prepoziţia *për* corespunde lui *de* din română aici, ca şi în multe alte cazuri". Se relevă în continuare paralelismul din construcţiile ca rom. *le dă de mîncat* = alb. *u jep për të ngrënë* şi cele destinative de tipul rom. *o scară de coborît pînă la apă* şi alb. *tri llambadhë për të ndritur natën* „trei făclii pentru a lumina noaptea", ca şi tautologiile de tipul *de înţeles o înţeleg = për të kupëtuar e kupëtoj* (p. 131).

Precum vedem, asemănarea dintre fenomenele examinate e constatată just, dar sinonimia cu infinitivul (din cele două limbi confruntate sau din alte limbi) nu este delimitată de calitatea proprie a însuşi infinitivului: cf. mai sus despre participiul întrebuinţat „ca substantiv verbal", dar împreună cu prepoziţiile sinonim cu infinitivul – de aici e practic imposibil de stabilit cu ce, în sens strict, avem de a face: cu participiul, cu numele de acţiune omonim al lui sau cu infinitivul format pe baza acestui nume. Confundarea dintre diferite formaţii ale sferei în discuţie e şi mai pronunţată mai departe (p. 131-132), la examinarea infinitivului nord-albanez. Aceasta, deşi nu priveşte nemijlocit tematica prezentei lucrări, mai relevă o dată necesitatea criteriilor stricte pentru calificarea fenomenelor din sfera examinată (de altfel, însuşi K. Sandfeld previne în prefaţa cărţii că unele teze ale ei vor necesita o analiză mai aprofundată, p. 2). Această stare de lucruri e uşor de înţeles pentru vremea lui K. Sandfeld, dar nu poate fi justificată pentru timpuri mai tîrzii.

Dintre lingviştii români care au acordat o atenţie deosebită comunităţii dintre cele două limbi în toate domeniile, inclusiv în cel al gramaticii, trebuie numit în primul rînd A. Philippide, autorul operei fundamentale *Ce spun limbile română şi albaneză*, în care se examinează şi comunitatea lor în sfera participiului şi a formaţiilor postparticipiale[5]. Dar şi acestui autor îi este practic străin discernămîntul strict dintre sinonimia cu infinitivul şi calitatea proprie a acestuia, confuzie ce cuprinde şi alte formaţii postparticipiale albaneze. Cf., de ex., „El (gerunziul – M. G.) trebuie pus în legătură cu întrebuinţarea de sub c (e vorba de tipul *për të bërë* – M. G.) şi trebuie considerat ca un infinitiv întrebuinţat fără

[5] Vezi Philippide, 1927: 609-618. Deşi nu e esenţial în cazul nostru, ar fi de notat că exemplele albaneze atît ale lui K. Sandfeld, cît şi ale lui A. Philippide (cu mult mai numeroase) aduse în discuţie, sînt dialectale.

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)

prepoziţie (absolut)", p. 609, iar mai jos tipul *për të bërë* e caracterizat ca „participiul trecut albanez, însoţit de articolul prepozitiv adjectival", avînd „ca şi participiul trecut dacoromân (numai dacoromân, nu macedoromân şi istroromân) înţelesul de infinitiv activ prezent" (p. 610). De aici, precum se vede, e imposibil de aflat unde avem infinitiv (ca şi alte formaţii), iar unde doar ceea ce are înţelesul lui (adică e sinonim cu el). În materialul de pe p. 610-611 găsim 10 exemple ale tipului *për të bërë* (destinative şi gerundivale) şi 3 în componenţa viitorului de tipul *kam për të bërë*, dar nici un exemplu de infinitiv ca atare. Acesta poate fi văzut în exemplul *epmë pjesën e gjësë që më bie për të marrë* „dă-mi partea de avere, ce mi se cade să iau" (p. 617), care însă nu e relevat ca fiind calitativ deosebit de altele. Indistincţia de acest fel continuă pînă la p. 618-619, pe care figurează chiar un participiu-infinitiv", iar infinitivul confixal gheg de tipul *me ba* (în care semiconfixul stîng e doar un omonim al prepoziţiei *me*, străin de sensul ei comitativ) este calificat ca „aşa-numitul infinitiv albanez" (p. 618). Şi asta se face chiar după constatarea rolului „nul" (p. 616) al unor prepoziţii la „participiul-infinitiv, măcar că în aparenţă este însoţit de prepoziţie" (p. 616). Deci, discernămîntul strict dintre diferite formaţii sinonime sau/şi legate prin origine comună lipseşte. Dar în ce priveşte româna, A. Philippide afirmă că asemenea prepoziţii al căror rol este nul „n-au analog în limba română" (p. 616), pe cînd în însuşi textul autorului găsim, de ex., *Este imposibil de tradus exact...* (p. 611), *este greu de admis că* (p. 617), *Este imposibil de admis altceva* (p. 619), în care sensul fostei prepoziţii este tocmai „nul", ea fiind semiconfixul stîng al infinitivului confixal de tipul *de făcut*, fapt confirmat prin evoluţia intensă a acestui infinitiv deja gata format, în special în româna din Republica Moldova (dar nu numai).

Comunitatea de care e vorba e constatată şi în cursul de româno-albanistică al lui I. A. Candrea, dar puţinele cuvinte consacrate de autor acestei teme dau despre ea doar informaţie elementară[6] (textul nefiind liber de greşeli).

Am adus, în mod selectiv, doar cîteva exemple din cele mai grăitoare ale tratării neadecvate a formaţiilor în discuţie. Exemplele sînt destul de vechi, dar, din păcate, după cum am mai arătat nu o dată citînd mai mulţi lingvişti mai contemporani (deşi aceştia nu s-au ocupat în primul rînd tocmai de confruntarea românei cu albaneza), confuzia în domeniul dat persistă pînă în prezent.

Precum se deduce din examinarea faptelor, momentul crucial al calificării atît a rom. *de făcut,* cît şi a alb. *për të bërë*, este stabilirea dacă elementele *de*, resp. *për*, mai sînt ori nu mai sînt prepoziţii. Dacă *de* şi *për* sînt prepoziţii, îmbinările ce le conţin prezintă îmbinări prepoziţionale (mai scurt, prepozitive), deci nu infinitive (sau alte forme verbale). Ca să se ajungă la această calitate, prepoziţiile trebuie să devină semiconfixe stîngi, părţi ale confixelor exponenţi ai formelor verbale confixale.

[6] Vezi Candrea, 1931: 211-212, 220.

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)

Nu e cazul să reexpunem aici metodica de identificare atît a confixului, cît şi a claselor de cuvinte şi de forme ale lor, cu noţiunile cărora operăm. Acest lucru am încercat de acum nu o dată să-l facem[7], inclusiv pentru infinitiv[8]. În cazul acestuia e de subliniat că, în concordanţă cu vechea închipuire despre el, datînd din chiar timpul primei identificări a lui ca atare în gramatica antică, între alte trăsături indispensabile ale lui se găseşte şi capacitatea de a prezenta verbul ca subiect, predicativ şi ca însăşi forma de închipuire. Dacă o formă verbală, fie chiar impersonală, nu posedă această proprietate, ea poate să fie gerunziu, supin, absolutiv, terminativ etc., însă nu infinitiv. Prin urmare, dacă un presupus infinitiv include în componenţa sa exponentul oblicităţii, cum este prepoziţia[9], infinitivitatea este exclusă. Ca o asemenea formaţie să devină infinitiv, prepoziţia trebuie să-şi piardă propria calitate, devenind prefix (ca în engleză, unde e alomorf poziţional al lui zero), sau semiconfix stîng (ca rom. *a*, şi el alomorf poziţional al lui zero), sau semiconfix stîng extraalomorfic (ca rom. *de* din *de făcut*). Se înţelege că funcţia relevată mai sus, specifică pentru infinitiv, acesta o îndeplineşte în vorbire cu mult mai rar decît alte funcţii (de ex., însoţirea verbelor modale, faziale, jusive, a celor de mişcare etc.), dar, repetăm, fără această capacitate specifică nu putem constata prezenţa infinitivului. Ce e drept, viaţa limbilor arată că în acea limbă în care infinitivul îndeplineşte funcţia specifică, le cunoaşte şi pe cele mai frecvente ca tipologie, si viceversa. În aceasta se manifestă existenţa a ceea ce am calificat ca sfera infinitivităţii maxime din limbile lumii.

Deci, în lumina criteriilor expuse vom compara cele două formaţii, confruntate de demult, adică alb. *për të bërë*, prezentat ca „infinitiv al viitorului" deja în prima gramatică albaneză[10] şi mai tîrziu figurînd relativ stabil ca un fel de infinitiv în gramaticile albanezei, şi rom. *de făcut*, calificat ca un posibil infinitiv cu mult mai tîrziu doar de către unii lingvişti, rămînînd în gramaticile oficiale o varietate a „supinului". Mai departe operăm cu exemple tipice fără documentare, deoarece aceasta s-a făcut, pentru sute de fapte, în lucrările noastre despre ambele limbi, vezi, de ex., nota 2.

Aşadar, criteriul calificării este păstrarea, respectiv, pierderea sensului prepoziţional al lui *de* şi al lui *për*, această ultimă însemnînd înlăturarea oblicităţii. Precum vom vedea, nu întotdeauna păstrarea acestui sens înseamnă şi păstrarea

[7] Vezi, de ex., ultimele redacţii pentru confix şi, în special, pentru perifix ca o varietate a lui prezentă în tipul *de făcut*, în Gabinschi, 1992:213 urm.; Габинский, 2003:36-37; 179-180; Gabinschi, 2005:31-41. Iar în ceea ce priveşte clasele de cuvinte vezi, de ex., Gabinschi, 2004: 45.

[8] Vezi, de ex., Gabinschi, 1975:22-33.

[9] Se înţelege, acelaşi lucru e valabil şi pentru formanţii cazuali, resemantizarea cărora a dus la apariţia infinitivelor în majoritatea strălimbilor indoeuropene (şi diferite altele). În sfera de care ne ocupăm, un proces asemănător a avut loc cu fostul ablativ al numelor postparticipiale albaneze de tipul *së bëri*, care, însă, a devenit nu infinitiv, ci o formă verbală specifică (terminativ) de pe lîngă verbele finitive şi cvasifinitive (cf. rom. *a sfîrşi / a mîntui / a termina* etc. *de făcut*) şi, sporadic, pe lîngă cele incoative şi durative.

[10] Vezi Lecce, 1716:59, 65, 177 ş.a.

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)

substantivităţii, însa pierderea lui, cel puţin în materialul cu care operăm, înseamnă verbalizare, anume infinitivare.

Desigur, nici tot ce arată ca „*de* + participiu" în română, nici ca „ *për të* + participiu" în albaneză nu este infinitiv. Discernământul se face aici nu în baza înfăţişării pur fonematice, ci în baza componentei categoriale ale morfocomplexelor, în care caz, precum s-a mai spus, este diagnostică calitatea lui *de*, resp. *për*. Astfel, în românеşte, complexul prezentat prin tipul *de făcut* poate să nu conţină de la bun început prepoziţie. Cf., de ex., cazuri ca *El e atît de speriat*, în care acest *speriat* e doar un participiu (adjectiv postverbal), substituibil în această poziţie printr-un adjectiv de orice alt tip formativ (cf. *El e atît de bun / rău* etc.). Tot aici participiul poate primi un determinant (cf. *El e un băiat atît de speriat*) etc.

Acelaşi complex de foneme (*de*) poate să fie şi prepoziţie, dar în sens nu tocmai destinativ: cf., de ex., *La lecţia de istorie s-a vorbit de trecut*, unde *trecut* poate fi substituit printr-un substantiv de orice alt tip formativ (*S-a vorbit de revoluţie / de război / de pace* etc.). În aceasta se manifestă capacitatea prepoziţiei de a se îmbina, în sensul ei dat, cu substantive (de o anumită semantică sau chiar de una oarecare, ca în ultimul exemplu), independent de felul lor de formare. Acelaşi lucru e confirmat de componenţa categorială a omonimului participiului: el distinge aici categoria determinării (cf. *de trecutul îndepărtat* sau ... *de un trecut îndepărtat*), iar acordul adjectivului în gen, număr şi caz manifestă aici prezenţa complexului categorial substantival, deci substantivitatea (cf. şi regizarea genitivului, ca în *de trecutul ţării*, deşi acest lucru e implicat de însăşi componenţa categorială a substantivului).

Situaţia e mai complicată în cazul lui *de* destinativ, şi aceea tocmai pe lîngă morfocomplexele de forma participială. În această sferă, în afară de cazurile substantivităţii şi ale verbalităţii (de aceasta va fi vorba mai jos) există şi un tip de formaţii la care nu se lasă constatate toate indiciile necesare nici ale substantivului, nici ale verbului. E vorba de tipul prezent în *o scară de coborît pînă la apă*, adus de K. Sandfeld (v. mai sus), deosebit de frecvent în terminologia tehnică[11], cf., de ex., o mulţime de denumiri ca *aparat de curbat şine, cuţit de rabotat roţi dinţate, maşină tăiat ghevint* şi multe, multe altele. Aici e evidentă semantica pur destinativă a lui *de*, clară şi fără comparaţii cu sinonimele ca *aparat pentru curbat şine*. S-ar părea că în acest tip de construcţii substituirea „participiului" prin numele de acţiune în *-re* sau altul nu e posibilă, ceea ce ar pune la îndoială caracterul lui *de* ca prepoziţie. Aceasta, însă, nu se confirmă, deoarece, deşi mai rar, întîlnim, în aceleaşi dicţionare politehnice, de ex., *maşină de rupere, instalaţie de ardere mixtă, aparat de fotoreproducere* etc., şi chiar *maşină de extracţie, maşină de foraj, maşină de honing* etc. Predominarea tipului „*de* + participiu" în terminologia tehnică (ca şi în cea a meşteşugurilor în genere)

[11] Toate exemplele pentru acest caz le-am luat din dicţionarele politehnice.

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)

se explică prin atmosfera producerii de bunuri materiale, asigurată prin acţiuni fizice, în care se cere rapiditate şi promptitudine. Pentru aceasta, se înţelege, e mai potrivit tipul mai scurt *maşină de tăiat ghevint*, decît mai greoiul *maşină de tăiere a ghevintului*, în special în cazurile frecvente cu indicarea obiectului acţiunii. De ex., se spune *maşină de rupere*, dar *maşină de rupt celuloză*. Şi, în schimb, fiind vorba de acţiunile abstracte (cele din afara producerii materiale) construcţiile de tip asemănător acum predomină brusc numele de acţiune în *-re*: de ex., *metodă de interpretare a datelor* şi asem. Deci, cu toate nuanţările din această sfera sensul prepoziţional, anume destinativ, al lui *de* se păstrează, el rămînînd de aceea prepoziţie.

Cît priveşte însă morfocomplexul omonim al participiului, substantivitatea lui, care, la prima vedere pare a nu cere dovezi, la o analiză mai atentă nu se confirmă. În ceva ca *fereastrău de tăiat lemne*, acest *tăiat* nu poate să primească un atribut acordat în categoriile substantivale (ceea ce e posibil aici, substituindu-i-se lui numele în *-re*, vezi mai jos), prin urmare, nu e substantiv. În genere (în plan glotic general) substantivitatea nu e exclusă de însăşi recţiunea verbală (fapt a cărui dovadă dau mai multe limbi, de ex., într-o formă îndeosebi de demonstrativă, cea macedoneană), în cazul nostru însă se întîmplă contrariul: aici substantivitatea este exclusă de recţiunea verbală, şi viceversa. Cînd componentul deverbativ al construcţiei cere un atribut adjectival, omonimului participiului i se substituie numele în *-re*: cf. *maşină de echilibrare dinamică* şi asem. Iar lipsa verbalităţii se mai confirmă prin incapacitatea unui asemenea *de tăiat* atributiv de a se defini prin adverbe.

Totodată, limitarea tipului atributiv *de tăiat* la denotarea doar a acţiunitor fizice spune că îi mai lipşeste o trăsătură necesară a unei forme gramaticale, anume universalitatea (formabilitatea de la orice temă a clasei date).

La rîndul său, păstrarea calităţii prepoziţionale a lui *de*, deci a lui ca prepoziţie, spune că aici avem un prepozitiv (îmbinare prepoziţională), nu o logoformă unică, anume nu o formă verbală. Adică, în cazurile examinate nu avem nici substantiv, nici verb. De aceea recurgem la noţiunea de p a r a v e r b a l, adică ceva format de la verb şi tranzitiv, însă care nu se găseşte în clasa acestuia, dar tot odată nu are toată suma indiciilor necesare substantivale. E vorba, deci, de un fenomen, pînă acum, pe cît ştim, neidentificat, cel puţin pentru limbile examinate aici, şi într-adevăr necunoscut multor limbi, dar totuşi existent. Clasarea formaţiilor descrise la substantiv ori la verb ar fi o forţare şi ar duce la imposibilitatea de a da acestor noţiuni glotice generale definiţii stricte noncontradictorii lingvistice generale (situaţie ce există în prezent, „supinul" românesc rămînînd o sferă din cele mai inextricabile şi contradictorii)[12].

[12] Mutatis mutandis, aceleaşi lucruri se pot spune despre alte „supine" prepoziţionale, de ex., despre tipul *la făcut*, pentru că şi în *Mă duc la cules poamă* substantivitatea e exclusă de recţiunea verbală, iar verbalitatea e exclusă de păstrarea prepoziţionalităţii lui *la*, cît şi imposibilitatea definirii printr-un adverb. În schimb, sinonimele mai rare *Mă duc la culesul poamei* sau... *la cules(ul) de*

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)

După cum se ştie, acelaşi „supin” cuprinde, în afară de cele descrise mai sus, şi printre mai multe altele, şi acele formaţii arătînd ca „*de* + participiu”, în care sensul prepoziţional al lui *de* lipseşte. Procedeele de stabilire a acestei stări de lucruri, a evoluţiei care a dus la ea, ca şi o mulţime de exemple care o demonstrează, le-am descris într-o serie de lucrări menite să arate existenţa a ceea ce am numit infinitiv secundar românesc. Verbalitatea lui e manifestată de lipsa completă a categoriilor nominale şi de valenţa pur verbală (regizarea obiectului direct, definirea prin adverbe etc.). Ce e drept, acest *de făcut* de regulă, este hipalagic (nu distinge diatezele) şi nu ia alte clitice obiectivale. Însă, în primul rînd, definirea general lingvistică a infinitivului nu implică distincţia diatezelor (cf. exemplul clasic al infinitivului gotic, cf. şi supinele şi gerunziul din latină şi asem.) şi, în al doilea rînd, tot mai des auzim în vorbă cazuri ca *de te dus, de-l găsit, de le luat, de-i spus* etc. Tot aşa, faptul că tipul *de făcut* în acest sens arată ca şi *de făcut* în alte calităţi (cf. mai sus) manifestă doar omonimia cîtorva formaţii diferite (caz banal în limbile lumii), a căror calitate se stabileşte pe baza componenţei lor categoriale. Lunga serie de exemple ale lui *de făcut* pur verbal (anume infinitival) din lucrările noastre precedente o completăm mai jos doar prin cîteva cazuri întîlnite (în cărţi, în emisiuni şi în vorbă) în ultimele luni (nu mai exemplificăm banalele *trebuie de făcut, se poate de făcut* şi asem.).

Deci, din cărţi: *Merită de spus că ...* (O. Serebrian), *Ordinul comandantului de divizie fusese laconic: de cercetat malul rîului şi de schiţat conturul capului de pod* (N. Dergaci), *Dar de cîntat toată lumea ştie* (A. Burac), *Era destul de complicat de ţinut socoteala zilelor* (O. Drimba), *Mă duceam, dar de dansat nici prin cap nu-mi trecea* (N. Esinencu), *Nici de stat nu mai are la ce* (Ana Lupan), *Şi se cere de remarcat faptul că* (A. Negriş); din emisiunile postului de radio Chişinău: *recomandăm ca la trei-patru ani de făcut din nou ameliorare* (22.08.08, acad. S. Toma), *Ce ar trebui de făcut, de unde de găsit surse, în ce proporţie şi cui de repartizat?* (21.10.06), *...ca nu de lepădat fumatul, da nici de nu-l început* (10.01.07, Preşedintele V. Voronin), *urmează de văzut dacă...* (27.02.07), *Ce-i de făcut e clar. Dar cum de făcut?* (15.04.07, spus de două ori), *am în vedere de creat modelul* (21.04.07) şi asem..; de la un post de radio străin: *ceea ce este mai prudent şi mai deştept de făcut* (08.02.07); din vorbă: *Acolo-i scris cum de folosit* (20.12.06), *Iaca sunt listele, trebuie de început de dat*[13] (14.11.06), *Ce trebuie de mai făcut?* (26.04.07), dintr-un anunţ tipărit: *În caz de incendiu de sunat 901* asem.

poamă sînt univoc substantivale: cf., de ex., *Mă duc la culesul mult aşteptat de poamă* sau (mai puţin obişnuit) *al poamei*.

[13] 'Prima noastra fixare a tipului *de făcut* pe lîngă *a începe* e din Gh. Sbiera, după care am întîlnit aşa ceva doar sporadic. E o analogie dintre verbele faziale (*a sfîrşi* ş.a. > *a începe*), care îl cuprinde şi pe *a continua*: cf. exemple ale „supinului” dintr-o sursă normativă: *Continuă de citit* (vezi ELR, 2001: 551, 552). Evoluţia e paralelă cu cea a alb. *së bëri*, formă pur verbală şi deomonimizată de străforma ei de ablativ (ce arată acum ca *të bëri*), dominantă pe lîngă verbele finitive şi cvasifinitive, dar care apare sporadic şi pe lîngă cele incoative şi durative.

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)

Aşadar, existenţa infinitivului secundar român de tipul *de făcut* este în afara oricărei îndoieli. Se înţelege, evoluţia lui, deşi destul de intensă, se găseşte acum la o etapă timpurie, mai multe întrebuinţări ale infinitivului din alte limbi ca şi a rom. *(a) face* rămînîndu-i (încă?) necunoscute. De ex., nu se observă vreo tendinţă de a-l întrebuinţa pe lîngă verbele de mişcare. Dar asemenea deosebiri în uzul infinitivului există şi între limbi în care acesta e vechi şi recunoscut demult ca avînd această calitate (spre deosebire de gramatica română, în care *de făcut* în discuţie e tot clasat la aşa-zisul „supin" împreună cu mai multe alte formaţii).

Precum vedem, nici K. Sandfeld, nici A. Philippide, nici I. A. Candrea n-au avut la dispoziţie fapte chiar de tipul celor aduse mai sus (deşi cazuri apropiate există de acum la Creangă – cf. cel puţin *Ar fi un mare păcat / Omul leneş de-ajutat*, în folclorul ardelean cules de J.U. Jarník si A. Bârseanu, iar mai sporadic deja la cronicarii din secolele XVII—XVIII). Dar şi pe materialul faptelor folosite de lingviştii susnumiţi (ca şi a propriului text al lui A. Philippide) se putea vedea că e vorba nu numai de sinonimele infinitivului, ci de el însuşi. Pentru aceasta însă era nevoie de criterii stricte general lingvistice pe care lingviştii menţionaţi nu le aveau.

Aplicînd aceleaşi criterii la faptele albanezei, confruntate după tradiţie cu rom. *de făcut*, constatăm următoarele:

Tipul *për të bërë* e foarte frecvent în vorbirea albaneză, în care predomină întrebuinţarea lui destinativă adverbală (care, precum s-a spus, e străină lui *de făcut* românesc). Adică, în contextele în care e obişnuit conjunctivul românesc (de ex., *Plec să învăţ la oraş* sau *Mă duc să deschid uşa* ş.a.) se preferă acest *për të bërë*, independent de caracterul concret sau abstract, momentan sau întros în timp, al acţiunii – *për të bërë* se formează de la orice verb, fiindu-i proprie de aceea universalitatea unei forme gramaticale. Ca şi verbul, el este tranzitiv. Ca o trăsătură verbală lui *për të bërë* îi este proprie (cel puţin în limba literară din ultimele decenii) distincţia diatezelor şi în genere primirea cliticelor obiectivale. Şi totuşi, acest *për të bërë* destinativ, cu toată tradiţia calificării lui ca infinitiv, nu este infinitiv, şi nici nu ţine de verb în genere: formantul lui, *për*, îşi păstrează întotdeauna caracterul de prepoziţie destinativă (deci, nu are acel sens „nul" pe care i-l atribuia A. Philippide, vezi mai sus).

Cînd e vorba de o acţiune întinsă în timp, *për të bërë* poate fi substituit prin *për* + nume de acţiune nonpostparticipial, dar în cazurile acţiunilor momentane (de ex. *Shkoj për të hapur derën = Mă duc să deschid uşa*) aceasta nu e posibil. Şi totuşi, în asemenea cazuri *për të bërë* rămîne o îmbinare de cuvinte. Caracterul ei paraverbal (vezi mai sus) se manifestă în aceleaşi trăsături, ca şi la rom. *de făcut* destinativ sau al rom. *la făcut*: substantivitatea e exclusa, pe lîngă obiectul direct la acuzativ, de incapacitatea de a primi articolul şi de a acorda un atribut în

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)

categoriile nominale, iar verbalitatea e exclusă de prezenţa prepoziţiei nedesemantizate în propria componenţă[14].

La ce se reduce atunci adevărata comunitate a rom. *de făcut* şi a alb. *për të bërë* ca forme de infinitiv, nu de sinonime ale lui (două stări pe care nu le deosebeau lingviştii citaţi mai sus)?

Forme adevărate verbale, încadrate mai tîrziu, odată cu infinitivarea posterioară a omonimelor lor, în infinitive, sînt componentele tautologiilor de tipul rom. *de făcut fac* şi alb. *për të bërë bëj*[15]. Aici într-adevăr *de*, resp. *për* nu mai sînt prepoziţii: pentru exprimarea aceluiaşi sens pe lîngă alte nume (printre care şi nume de acţiune) se aplică rom. *cît despre..., cît pentru..., în ceea ce priveşte...*, resp. alb. *sa për ...* Deci prepoziţia, pierzîndu-şi propriul sens, tocmai pe lîngă numele postparticipiale, se preface, împreună cu fostul sufix al acestora în semiconfixul stîng al confixului de tipul *de* ... P, resp. *për të...* P[16] (unde P e semiconfixul drept, omonim al sufixului participial). Acest fenomen este un punct de plecare al evoluţiei ulterioare a infinitivelor secundare, tautologiile în chestiune apocopîndu-se în vorbire, pe contul părţii verbale finite, ca în rom. *de lucrat (nu) pot* / *ştiu / vreau* etc., cf. alb. *për të shkruajtur nuk mund* „de scris nu pot" sau *për t'u tërhequr nuk desh* „să se retragă (textual „de retras") n-a vrut.

Dar aceeaşi calitate a lui *për të bërë* a apărut şi datorită altor reinterpretări ale lui, dintre care hotărîtoare este apariţia capacităţii lui *për të bërë* de a fi subiect, predicativ şi mijloc de nominare a acţiunii. Amănunţit despre aceste evoluţii vezi op. cit. a noastră, indicată în nota 2. Acum relevăm doar esenţialul: ca subiect şi predicat tipul *për të bërë* apare cel mai des pe lîngă expresiile *është (e) lehtë* „e uşor", *është (e) vështirë* „e greu" şi asem. în care *për* îşi pierde sensul destinativ, apărînd şi pe lîngă *është gjë* (sau *punë*) *e lehtë / e vështirë* „e lucru uşor / greu" în care destinativitatea e exclusă. Această percepere a lui *për të bërë* deja confixal (ca *për të ...* P) duce la extinderea lui ulterioară asupra altor contexte caracteristice pentru infinitiv. Punctul extrem al evoluţiei e prezentat de cazurile sporadice de însoţire a verbului *mund* „pot" în postpoziţie la el.

Aşadar, confruntarea tradiţională reluată mai sus se lasă rezumată în felul următor:

Ambele morfocomplexe în discuţie pot să fie atît paraverbale, cît şi verbale.

Ca formaţii paraverbale (avînd sens destinativ) ele sînt derivate de la verbe şi tranzitive, însă verbalitatea lor e împiedicată de prezenţa, în componenţa lor, a

[14] Acelaşi caracter paraverbal tipul *për të bërë* îl are şi în contexte adnominale (cf. mai sus *tri llambadhë për të ndritur natën*), dar aplicarea lui în terminologia tehnică albaneză e redusă din cauza existenţei construcţiilor sinonime, preferate lui datorită scurtimii. Cf. numele de agent în *–ës* (ca în *makinë kositëse* „cositoare"), ablativul (ca în *makinë shkrimi* „maşină de scris") şi chiar *për* + nume de acţiune nonpostparticipial (ca în *gërshëre për krasitje* „foarfece de grădină").

[15] Cf. Sandfeld, 1930:131.

[16] Acest *të*, aşa-zisul „articol" al numelor de acţiune de tipul *të bërë* „făcut", este, în realitate tot semiconfixul stîng al lor, inclus ulterior în semiconfixul stîng al infinitivului nou.

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)

prepoziţiilor nedesemantizate (*de* şi *për*), pe cînd substantivitatea e exclusă de indistincţia categoriilor substantivale (nonvarierea în non/determinare şi nonacordul adjectivelor). În limitele paraverbalităţii deosebirea dintre *de făcut* şi *për të bërë* este aceea că *për të bërë* poate fi însoţit de adverbe, iar *de făcut* nu poate; *për të bërë* este practic extraomonimic (*për të bërë* nominal e extrem de rar), pe cînd *de făcut* are omonime nominale de diferite calităţi; *për të bërë* din limba literară distinge stabil diatezele (cf. reflexivul *u*) şi ia alte clitici obiectivale, ceea ce *de făcut* începe s-o facă doar sporadic (şi aceea ieşind din cadrul paraverbalităţii, vezi mai jos); *për të bërë* este absolut productiv (se formează de la orice verb), iar *de făcut* paraverbal prin excelenţă de la verbele acţiunilor fizice. Ultima deosebire se manifestă în aceea că, deşi nu există statistică exactă a faptelor în discuţie, impresia generală este aceea că *për të bërë* e mai frecvent în vorbire decît *de făcut*, exprimînd destinativitatea, atît adnominal, cît şi adverbal, independent de semantica verbelor (acţiuni fizice şi abstracte, momentane şi întinse în timp), deci avînd, ca şi formele gramaticale, însuşirea universalităţii. În schimb, rom. *de făcut* paraverbal (ca şi *la făcut, după făcut* şi, cu puţine excepţii, *pentru făcut*, ca şi însuşi numele de acţiune *făcut*) denotă, de regulă, doar acţiuni fizice întinse în timp. Acest *de făcut* e adnominal, destinativitatea adverbală exprimîndu-se în română prin conjunctiv (cu sau fără *ca*) şi prin îmbinări de tipul *pentru a face*.

Totodată, evoluţia atît a lui *de făcut*, cît şi a lui *për të bërë*, iese din cadrul paraverbalităţii, ducînd la trăsături complet verbale şi eliminîndu-le complet pe cele substantivale (cum a fost deja mai demult în tautologiile de tipul de *de făcut fac* şi *për të bërë bëj*), ceea ce se petrece şi în cazurile care asigură tocmai infinitivitatea (rolurile de subiect, predicativ şi forma de nominare a acţiunii). În aceste cazuri elementele *de*, resp. *për*, îşi pierd calitatea de prepoziţie, prefăcîndu-se în semiconfixe stîngi ale confixelor *de* ... P şi *për të* ...P, posibile pe lîngă orice temă verbală. Această evoluţie este mai intensă în română (în special în cea din Moldova)[17]. În ultima vreme se face tot mai frecventă îmbinarea lui *de făcut* cu cliticile (cele obiectivale şi *mai*), inclusiv cu cele de diateză reflexivă.

E posibil ca la intensitatea evoluţiei să fi contribuit varietatea sensurilor lui *de* ce au servit ca puncte de plecare ale evoluţiei, şi lipsa, la *de făcut*, a unei forme concurente (cum e, în albaneză, tipul *së bëri*, însoţitor al verbelor finitive, cf. alb. *mbaroj së bëri* = rom. *sfîrşesc de făcut*).

Cu toate deosebirile particulare, în ansamblu formaţiile descrise demonstrează evoluţia comună de la numele de acţiune spre infinitive secundare în limbile balcanice.

[17] Tabloul poate să fie incomplet din cauză că noi, putînd observa situaţia din română şi în viaţa de toate zilele, pentru albaneză nu avem la dispoziţie decît literature publicată (şi aceea puţină).

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)

Bibliografie

Berejan, 1962 = Silviu Berejan, *Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc*, „Ştiinţa”, Chişinău, 1962.

Candrea, 1931 = Ion Aurel Candrea, *Limba albaneză în raporturile ei cu limba română*, Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere şi Filozofie, 1931.

CLMLC, 1956 = *Curs de limba moldovenească literară contemporană*, „Şcoala sovietică”, Chişinău, 1956.

CLMLCM, 1983 = *Curs de limba moldovenească literară contemporană. Morfologia*, „Lumina”, Chişinău, 1983.

ELR = *Enciclopedia limbii române*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001.

Gabinschi, 1975 = Marcu Gabinschi, *Antinomiile infinitivului romanic şi rezolvarea lor*, în „Limba şi literatura moldovenească”, 1975, nr. 1.

Gabinschi, 1992 = Marcu Gabinschi, *Consideraţii asupra sferei participiului în limba română*, în „Omul şi limbajul său”. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu. Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza” din Iaşi (serie nouă). Secţiunea III-e. Lingvistică. Tomul XXXVII-XXXVIII, 1991-1992, Iaşi. Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 1992.

Gabinschi, 2004 = Marcu Gabinschi, *Numeralul şi adjectivul – o clasă de cuvinte sau două? Abordare general lingvistică*, în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară”, 2004, nr. 1-3.

Gabinschi, 2005 = Marcu Gabinschi, *Alautemia inclusivă confixal-sufixală – o trăsătură globală a limbii române*, în „Limba română” (Chişinău), 2005, nr. 10.

Lecce, 1716 = Francesco Maria da Lecce, *Osservazioni grammaticali nella lingua albanese*, Roma, Sagra congregazione di Propaganda Fede, 1716.

Philippide, 1927 = Alexandru Philippide, *Originea românilor II. Ce spun limbile română şi albaneză*, Iaşi, „Viaţa românească”, 1927.

Sandfeld, 1930 = Kristian Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, Champion, 1930.

Габинский, 1967 = М. А. Габинский, *Возникновение инфинимива как вторичный балканский языковой прочесс. На мамериале албанского языка,* Ленинград, „Наука”, ЛО, 1967.

Габинский, 2003 = М. А. Габинский, *Пособие по морфологии дакороманского глагола,* Кишинев, „Fondul de promovare a limbii de stat”, 2002.

(Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova)

BDD-A1672 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-10-06 08:50:06 UTC)